

รายงานผลการวิจัย

รูปแบบผลิตภัณฑ์โลหะหล่อพื้นบ้านในภาคอีสาน

กรณีศึกษา บ้านปะอوا อุบลราชธานี

ผู้วิจัย

ธนสิทธิ์ จันทะรี

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัย

จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2537

บทคัดย่อ

การทำเครื่องทองเหลืองบ้านปะกوا อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการทำเครื่องทองเหลืองแบบวิธีดั้งเดิม เป็นวิธีการหล่อโลหะด้วยวิธีเทน้ำทองเข้าไปแทนที่ขี้ผึ้งที่เป็นแม่แบบหรือวิธี Lost wax ซึ่งการทำเครื่องทองเหลืองนี้ในดินแดนอีสานมีมานานตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์โลหะหล่อในพื้นบ้านอีสาน ศึกษากระบวนการผลิต ศึกษาเอกลักษณ์ของงานหัตถกรรมพื้นบ้านอีสานจากรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องทองเหลือง และเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์การทำเครื่องทองเหลืองแบบโบราณ

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ รูปแบบเครื่องทองเหลือง บ้านปะกوا เป็นเครื่องใช้ในวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต และยังคงใช้มาจนกระทั่งปัจจุบัน รูปทรงมีลักษณะสมมาตรเนื่องจากกระบวนการผลิตที่ใช้วิธีการกลึง มีรูปแบบต่าง ๆ คือ ขันหมากหรือเชี่ยนหมาก ผอบ เต้าปูน ตะบันหมาก ผังหมก กระพรุน กระดิ่ง ชิก ชองพู ลวดลายบนเครื่องทองเหลืองเป็นลวดลายที่เป็นมรดกทางชาติ ซึ่งลวดลายดังกล่าวได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติ ดังนี้ ลายอิงบักหวย ลายเปือกกลูกหวย ลายกลีบดอกบัว ลายไข่ปลา ลายขاتขาด กรรมวิธีการผลิตเครื่องทองเหลืองเป็นวิธีแบบโบราณที่มีความลงตัวและเครื่องมือที่ใช้ก็ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเองอย่างชาญฉลาด วัตถุดิบที่ใช้ก็หาได้ง่ายในท้องถิ่น การทำเครื่องทองเหลืองบ้านปะกوانมีวัตถุดิบดังนี้ ดินจอมปลวก ดินเหนียว มนวล ชี้สุด(ชันโรง) ชี้ซี(ชัน) พื้น แกลบ ชี้ผึ้ง ทองเหลือง และอัญมณีเนียม วัสดุอุปกรณ์ในการทำเครื่องทองเหลืองมีดังนี้ ครากซ้อมมือและสา ก ดินละเอียด ดินหยาบ ไม้มอนน้อย กระบอกวิธีชี้ผึ้ง ชี้ผึ้งเส้น แท่นกลึงมอนน้อย แท่นพักหุ่น ไม้พิมพ์ลวดลาย ลำก้านของต้นมะพร้าว เตาหลอมทองเตาสูมหุ่น เป้าหลอมทองเหลือง เครื่องเจียรแบบตั้งโต๊ะ เครื่องเจียรแบบมือถือ คีมปานกแก้ว ตะไบ สิ่ว มีด เหล็กง่อง ไขควง ลูกกลิ้ง ท่อเป่าลมทอง ท้าพพีตักทอง แท่นกลึงมอนให้บู่ เครื่องสูบลมแบบหอยโ诏 เครื่องสูบลมแบบโบราณ ขั้นตอนการทำเครื่องทองเหลืองมีขั้นตอนดังนี้ การทำแม่พิมพ์ชั้นใน การทำแกนทราย การพันแกนทรายด้วยเส้นชี้ผึ้ง การกลึงและแต่งผิวหุ่นชี้ผึ้ง การทำลวดลายบนหุ่นชี้ผึ้ง การติดตั้งเส้นชานวน การหุ้มหุ่นชี้ผึ้งด้วยดินละเอียด การหุ้มหุ่นชี้ผึ้งด้วยดินหยาบและการทำปากจอก การสูมหุ่น การหลอมทองเหลือง การเททอง การกะเทาะพิมพ์ เมื่อได้ชิ้นงานทองเหลืองแล้วนำไปตกแต่งผิวชิ้นงานให้เรียบ平坦นีติ สวยงาม โดยการใช้เครื่องกลึงมอนใหญ่ มีทั้งแบบโบราณและแบบสมัยใหม่ที่ใช้มอเตอร์

การทำเครื่องทองเหลืองบ้านปะกوانมีรูปแบบ รูปทรง และลวดลายที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง รูปทรงมีสัดส่วนสวยงาม และยึดถือประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสมและสะดวกเป็นหลัก ลวดลายแต่ละลวดลายเกิดจากความประทับใจในธรรมชาติแล้วนำมาประยุกต์ให้เป็นลวดลายเรขาคณิตที่เรียบง่าย ตรงกับลักษณ์นิสัยของคนอีสานที่ต้องไปตระนماและสมถะ